UDK 94(477):336.22 «1941/1944»
DOI 10.2518/2307-7778.19.01.15
Михайло КУНИЦЬКИЙ
доктор історичних наук, президент громадської організації «Інформаційно-комунікаційний менеджмент інтелектуальної власності» (2757mk@gmail.com)
Mykhaylo KUNYTSKYY
Ph D hab. (History), President of Public Organization «Informative Communicative Intellectual Property Management» (2757mk@gmail.com)
ORCID: https://orcid.org/0000-0001–7347-1151

ЗБОРИ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВИХ ПЛАТЕЖІВ НА ТЕРЕНАХ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» (1941–1944 РР.)

Анотація. Мета статті *– проаналізувати специфіку зборів податкових платежів у Рейхскомісаріаті «Україна» упродовж 1941–1944 рр.* ***Методологія дослідження*** *базується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності, поміркованого наративного конструктивізму, а також на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методів.* ***Наукова новизна*** *полягає у тому, що вперше в українській історіографії, на основі аналізу невідомих раніше архівних документів і матеріалів, з'ясовано види зборів, які накладалися на місцеве населення та виробничі структури у Райхскомісаріаті «Україна». Реконструкція видів зборів дозволила більш детально з'ясувати мету та завдання окупаційної політики, яка проводилася окупаційною адміністрацією РКУ щодо місцевого українського суспільства.* ***Висновки****. Автор публікації встановлює, що німецькою окупаційною адміністрацією РКУ розроблено систему зборів та митних платежів. Ця частина надходжень мала не менш важливе значення, аніж податки. Окупаційна влада надзвичайно широко та на власний розсуд користувалася правом самостійно визначати кількість та рівень податкових платежів. Тому перелік зборів, які накладалися на місцеве населення, досягав високого рівня і був різноманітним за своїми видами. При цьому, грані між податками і зборами втрачали свої відмінності і поступово нівелювалися.*

Ключові слова: *податки, податкові платежі, збори, нормативно-правові акти, окупаційна адміністрація, окупаційна політика, податкові платежі, фінансові відділи, місцеві органи влади, управи, місцеве населення, Райхскомісаріат «Україна», гебітскомісаріат.*

FEES IN THE SYSTEM OF TAX PAYMENTS IN THE TERRITORY OF THE REICHSKOMMISSARIAT «UKRAINE»

Summury. The publication's purpose: *to analyze the specifics of tax payments at the Reichskommissariat «Ukraine» during 1941–1944.* ***The methodology of the research*** *is based on the principles of historicism, a systematic approach, a scientific approach, a verifying approach, the author's objectivity, a moderate narrative constructivism, as well as the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-genetic, historical-typological, historical-system) methods.* ***The scientific*** **novelty** *is the following: for the first time in Ukrainian historiography,on the basis of the analysis of the previously unknown archival documents and materials, it has been determined the types of fees that were imposed on the local population and production structures in the Reichskommissariat «Ukraine». The reconstruction of the fee system made it possible to clarify in more detail the purpose and tasks of the occupation policy pursued by the administration of the CGS with respect to the local Ukrainian society.* ***Conclusions.*** *The author of the publication found that the German occupation administration of the CGS had developed a system of taxes and customs payments. This system was no less important than taxes. The occupation power at its own discretion marked the number and size of fees. In this regard, the number of fees reached a high level. At the same time, the line between taxes and fees was gradually leveled.*

Key words: *taxes, levies, regulations, occupation administration, occupation policy, tax payments, financial departments, local authorities, councils, local population, Reichskommissariat «Ukraine», Gebitskommissariat.*

Постановка проблеми. Гітлерівська окупація перетворила українське суспільство на суб'єкт тотальної економічної експлуатації, а податкова політика в РКУ спрямовувалася на реалізацію стратегічного завдання – створення «життєвого

простору» для німецького народу. Український соціум мав забезпечити Райх та німецьку армію усім необхідним для успішного ведення війни. Тому актуальність теми дослідження, на наш погляд, не може викликати заперечень.

Відповідно до зазначеної публікації, метою є аналіз основних засад окупаційної адміністрації РКУ у податковій політиці, завданнями – визначення зборів у забезпеченні надходжень податків із місцевого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлена проблема в історичній науці вивчена лише частково. У комплексному та системному вимірах вона так і не знайшла свого відображення в історіографії. Відомі лише окремі публікації О.Перехреста, Н.Глушенок, О.Гончаренка, В.Орлика та Л.Маренець, О.Потильчака.

Мета статті – проаналізувати специфіку зборів податкових платежів у Рейхскомісаріаті «Україна» упродовж 1941–1944 рр.

Виклад основного матеріалу. Одним із видів позаекономічного примусу, який застосовувався окупаційною адміністрацією по відношенню до місцевого соціуму, поряд із податками були обов'язкові податкові платежі, які стягувалися із населення. Їх видовою формою стали збори та податкові плати (мито, плата за торговий патент тощо).

Зазначимо, що досить часто за рахунок стягнення різноманітних зборів формувалися не лише бюджети окупаційних органів влади, в першу чергу місцевих, а й наповнювалися цільові, у тому числі й позабюджетні фонди. Водночас, сума цих видів відрахувань у значно меншому розмірі, аніж податки, надходила до бюджетів. За їх рахунок здійснювалося задоволення певних потреб органів влади – від організаційних до суто управлінських та господарських. Зазвичай, збори сплачувалися за певні послуги, надані тогочасними управлінськими структурами, судовими та нотаріальними установами, а мито являло собою плату за здійснення на користь платника юридичних дій.

З початком гітлерівської окупації України, місцеве населення було піддане системному та жорсткому податковому тиску. Але, як і в будь-якій іншій податковій системі, одночасно із податками в ній запроваджувалися збори та митні платежі. Ця частина надходжень мала не менш важливе значення, аніж податки. До того ж, місцева окупаційна влада надзвичайно широко та на власний розсуд користувалася правом самостійно визначати кількість та рівень податкових платежів. Тому перелік зборів, які накладалися на місцеве населення, досягав високого рівня і був різноманітним за своїми видами.

Однією із особливостей окупаційного адміністрування в податковій сфері стало прагнення німецьких властей до перекладення на плечі місцевого населення завдань щодо утримання управлінського апарату районних, міських та сільських управ. Так з'явився районний збір, який у повному обсязі направлявся на утримання бюрократичного апарату органів місцевого управління.

Сплачували районний збір усі працездатні мешканці відповідного адміністративно-територіального утворення, які отримували сумарний прибуток понад 300 крб. (SAZR, f.R-5728, d. 1, c. 3, p. 42). Право на призначення цього збору належало до компетенції керівництва району (SAVR, f.R-1312, d. 1, c. 1333, p. 145). Але вони в обов'язковому порядку мусили погодити це питання із німецьким керівництвом.

У окремих районах України, оплата праці керівників громадських господарств та інших штатних управлінців оплачувалася за рахунок проведення відповідних зборів серед мешканців села. При цьому оплата праці керівника господарства та рахівника проводилася за увесь рік, а бригадирів та садоводів – за декілька місяців. Збір коштів проводився шляхом накладення «розверстки» на кожен селянський двір (SAKR, f.R-2059, d. 1, c. 9, p. 1).

Аналогічні принципи покладалися в основу збору на «підтримку сільських управ», який у повному розмірі використовувався для фінансування роботи цих управлінських структур (SAZhR, f.R-1154, d. 1, d. 44, p. 22). Накладенню збору підлягали всі працездатні особи, які мешкали на теренах сільської громади, окрім робітників, службовців радгоспів та членів їх сімей, непрацездатних та неповнолітніх осіб (SAZhR, f.R-1187, d. 1, c. 1, p. 72).

Із 1943 р. розпорядженням по РКУ введено збір на покриття витрат міських управ. Розмір цього збору визначала міська управа, в залежності від своїх управлінських потреб. Від сплати збору звільнялися особи, яким не виповнилося 16 років та особи, які досягли 65-річного віку. Податок мав диференційований характер і залежав від рівня платоспроможності людей, який визначався міським головою. Але відповідний нормативний акт міського керівництва в обов'язковому порядку перевірявся та затверджувався німецькою стороною (SAVR, f.R-1312, d. 1, c. 1345, p. 9).

Подібні податкові правовідносини фіксуються і в інших регіонах РКУ. Так, відповідно до постанови № 4 Устимівської районної управи від 29 листопада 1941 р. (Кіровоградщина) визнано, «що для утримання установ Устимівської районної управи та відбудови моста і ремонту помешкань необхідні бюджетні кошти – які можна отримати шляхом нарахувань податку». Як вихід із ситуації, цим збором на утримання управлінського персоналу та відновлення інфраструктури обкладено усе працездатне населення району (SAKirR, f.R-2495, d. 1, c. 1, p. 7). Ці платежі стягувалися так само як і збори на утримання управлінського персоналу місцевих владних інституцій.

Значна частина отриманих місцевою владою податкових платежів спрямовувалась на суто управлінські видатки. Так, постановою Андрушівської районної управи генерального комісаріату «Житомир» від 28 серпня 1943 р. передбачалося сформувати видаткову частину бюджету в розмірі 3331,3 тис. крб. Видатки розподілялися наступним чином: утримання службовцям (2406,7 тис. крб.), 5 % нарахування на заробітну плату (120 тис. крб.), 3 % лікарняної каси (72 тис. крб.), кошти на відрядження (12 тис. крб.), харчування для медичних закладів (100,0 тис. крб.), канцелярські витрати (57,6 тис. крб.), утримання та поповнення майна (придбання навчального приладдя) (10 тис. крб.), поштові та телефонні витрати (24 тис. крб.), витрати на медикаменти (120 тис. крб.), витрати на шляхове будівництво (100 тис. крб.), ремонт будинків (48 тис. крб.), утримання службових приміщень (222 тис. крб.) та транспорту (24 тис. крб.).

Для задоволення бюджетних потреб передбачалося зібрати: районний збір (3093,3 тис. крб.), прибутки від надання послуг щодо медичного обслуговування (360 тис. крб.), прибутки від ветеринарного обслуговування (120 тис. крб.), «прибутки від театрів» (2 тис. крб.), базарний збір (36 тис. крб.). Таким чином, районна управа планувала зібрати 3511,2 тис. крб., що на 299,9 тис. крб. перевищувало видаткову частину місцевого бюджету. Різницю між прибутками і надходженнями до бюджету, у повному розмірі планувалося направити на надання пільг неплатоспроможній категорії населення (SAZhR, f.R-1233, d. 1, c. 150, p. 1).

Місцевими управами запроваджено широку номенклатуру податкових платежів у вигляді зборів. На теренах РКУ запроваджувалися збір із видовищ, який передбачав отримання відповідних коштів із касових надходжень від вистав драматичних театрів та роботи кінотеатрів (SAKR, f.R-2412, d. 2, c. 3, p. 3). Отримані від показу кінофільмів кошти обкладалися 20 % збором. Прибутки кінотеатрів від проведених закритих кіносеансів для військових частин збором не обкладалися (SAVR, f.R-1312, p. 1, c. 1333, p. 142).

Розмір міського збору на промисли (патент) залежав від кількості осіб, які працювали в ремісничих, кустарних та торгівельних об'єднаннях. Якщо цим видом виробничої діяльності займалася одна особа, доводилося сплачувати 200 крб., двоє –

250, троє – 500 крб. Якщо спільно працювало 40 і більше працівників – до міського бюджету перераховувалося 6000 крб.

Різні ставки міського збору передбачалося отримати за надання права торгувати на базарах. За торгівлю з рук, лотків, столів потрібно було сплатити 2 крб., з воза – 10 крб. Так само встановлювався збір і за продаж домашньої худоби (SAKirR, f.R-2412. d. 2, c. 2, p. 81).

Одним із джерел бюджетних надходжень до органів місцевого управління став базарний збір. Восени 1941 р. цей збір відігравав важливе значення у наповненні бюджету місцевої влади, але з часом його значення знизилося, оскільки окупаційна адміністрація системно знищувала базарну торгівлю, постійно обмежуючи види товарів, які поступали у вільний продаж.

Запроваджений окупаційною владою різних генеральних округ розмір базарного збору мав неоднаковий розмір. Так, на Запоріжчині за торгівлю з рук або із землі сплачувалося 2 крб. на день, за продаж великої рогатої худоби – 10 крб. за голову, дрібну худобу – 3 крб., за торгівлю із возу чи автомобіля – 10 крб. (SAZR, f.R-3063, d. 2, c. 2, p. 1).

У практику роботи органів місцевої влади в усіх регіонах РКУ введено адміністративний збір, який передбачав сплату населенням коштів за надані послуги, видачу різноманітних довідок та витягів із документів. При цьому, перелік наданих платних послуг населенню суттєво відрізнявся в залежності від регіону. Єдиного підходу до цього питання у німецького керівництва не було, а місцева влада самотужки визначала їх перелік зборів та розмір оплати (SAVR, f.R-1312, d. 1, c. 1333, p. 128, 129).

В усіх регіонах окупованої України вводився збір за послуги РАЦСу. Щоправда, розмір сплати цього збору відрізнявся. Так, в окремих районах Запорізької області цей вид збору передбачав: реєстрацію (запис в книгу) факту смерті та народження (безкоштовно), виписку із книги про народження (3 крб.), повторна видача документів про громадянський стан (6 крб.), реєстрація шлюбів (20 крб.), засвідчення підпису на документі (1 крб. за кожен підпис), видача довідок і посвідчення (2 крб.), приписку (2 крб.), видачу паспортів (3 крб.). Але з часом розміри цих платежів збільшено. За реєстрацію укладення шлюбу довелося сплачувати 50 крб., розлучення – від 200 до 300 крб. Збільшено плату й за інші паспортно-реєстраційні послуги відділу РАЦСу (SAZR, f.R-3063, d. 2, c. 2, p. 1, 9).

В практику податкових заходів місцевої окупаційної адміністрації вводилися збори за реєстрацію. При цьому, спостерігається високий рівень локальної нормотворчості місцевих управлінців та різноманіття цього виду зборів. Так, на теренах генеральної округи «Волинь та Поділля» вводилися збори за видачу номерів для собак, велосипедів, мотоциклів, автомобілів та возів (SAVR, f.R-1, d. 1, c. 11, p. 1, 3). Усі власники велосипедів вносилися до спеціальних реєстраційних списків із зазначенням факту сплати податку та отримання відповідного номерного знака (SAPR, f.R-2575, d. 1, c. 19, p. 1, 2).

Намагаючись збільшити джерела фінансових надходжень до місцевих бюджетів окупаційною адміністрацією ініціювався збір за реєстрацію собак. Реєстрація проводилась фінансовими відділами управ. Передбачалася видача номерка, який прикріплювався на ошийнику собаки. Реєстраційний збір відрізнявся у залежності від регіону України. Так, у Запоріжжі цей збір становив 90 крб. За несплату реєстраційного збору і не вибір знака власники собак підлягали штрафу в трикратному розмірі. Крім того, у них відбиралася собака (SAZR, f.R-1433, d. 3, c. 16, p. 1).

Як і в будь-якій іншій управлінській системі, в роботі адміністрації РКУ досить широке місце відводилось створенню системи зборів за надання дозволів на певну виробничу діяльність. Так, за надане владою право на відкриття ремісничої майстерні,

закладу харчування та торгівлі, олійниці, млинів, базарних лотків необхідно було сплатити певні кошти. Збори мали диференційований характер. Якщо, наприклад, за відкриття ресторану претендент сплачував близько 500 крб., то в разі відкриття іншого закладу громадського харчування, приміром їдальні, – плата становила вже 300 крб. Надання дозволу на відкриття ремісничої майстерні обходилося в суму розміром від 150 до 250 крб. (SAVR, f.R-1, d. 1, c. 11, p. 2). Місцева влада постійно коригувала розмір сплати цих коштів як у бік їх збільшення, так і навпаки – зменшення (SAVR, f.R-1, d. 1, c. 336, p. 15, 23).

Окупаційною адміністрацією введено збір на підтримку «народного здоров'я» та заохочення гігієнічних заходів (соціальний збір). Його мали сплачувати підприємства, установи та організації, які мали найманих працівників. Відрахування у розмірі 5 % здійснювалися в залежності від рівня нарахованої заробітної плати. Але для робітників державних господарств (радгоспів) цей збір збільшувався до 6 %. Від сплати збору звільнялися громадські господарства (SAVR, f.R-1312, d. 1, c. 143, p. 142). Для власників будівель, які знаходилися в містах вводився збір на будівлі. Його розмір становив 1 % від страхової оцінки приміщення. Від сплати збору на будівлі звільнялися фольксдойчі (SAVR, f.R-1312, d. 1, c. 17, p. 143).

Окупаційна влада в період 1943 р. досить детально конкретизувала порядок та умови стягнення зборів, навіть, здавалося найдрібніших за можливими розмірами грошових надходжень. В 1941–1942 рр. таке спостерігалося досить нечасто. Так, у Вінниці розпорядженням гебітскомісара в січні 1943 р. встановлювався адміністративний збір, який стягувався із місцевого населення за «урядові дії». Збір стягувався відразу після здійснення владою певних дій або до цього.

До адміністративного збору входили послуги із копіювання документів, витягів із них. За кожну початкову сторінку зацікавлена особа мала сплачувати 2 крб. Отримання довідки, перепустки та засвідчення документів обходилося платнику збору в 3 крб. За довідку зі списків громадянського стану доводилося сплачувати 22 крб. А от плата за копіювання витягу із цих списків була зменшена до 10 крб. Видача свідоцтва про одруження обходилася подружжю в 25 крб.

Місцева німецька адміністрація «не забула» про можливість поповнення бюджетних коштів за рахунок плати за перевірку ваг та мір довжини. Перевірка ваг у залежності від їх виду, обходилася від 5 до 100 крб. Так само доводилося платити за перевірку вимірювальних пристроїв – від молокомірів та термометрів до лічильників перемінного струму. У цьому випадку із платника стягувалася сума розміром від 1 до 140 крб. Якщо перевірка проводилася на місці, то у цьому випадку встановлювалася додаткова плата в розмірі 50 крб. за кожен вимірювальний прилад (SAVR, f.R-1312. d. 1, c. 183, p. 128, 129).

Окреме місце в системі зборів із населення в РКУ отримали відповідні платежі за проведення судових засідань. Розмір судових мит установлювався німецькими інструктивними документами, якими мали керуватися місцеві управлінці. Усі платежі, отримані від сторін судового процесу зараховувалися на рахунки того органу, до якого був зарахований суддя (SAPR, f.R-2302, d. 1, c. 1, p. 3]. Зазвичай це був орган місцевого управління районного або міського рівня. Частина цих платежів направлялася на забезпечення роботи судів, виплату заробітних плат їх працівникам. Іншою частиною отриманих коштів фінансувалася робота самих місцевих владних інституцій. Право розпоряджатися коштами, зарахованими на банківські рахунки для забезпечення певних господарських потреб, за дозволами, наданими органами місцевого управління, отримував також і керівник установи (SAVR, f.R-1312, d. 1, c. 2a, p. 14).

У цивільних спорах про визнання шлюбу дійсним або розлученні, зацікавлені особи мали сплачувати судове мито розміром від 200 до 500 крб. Суддя визначав розмір судового мита на власний розсуд. Досить часто він обирав верхню межу в суму

500 крб. А от позов щодо сплати аліментів обходився позивачу в 5–10 крб. [SAPR, f.R-2358, d. 1, c. 7, арк. 6, 7).

Кошти, які поступали на рахунки районних та міських управ від сплати судового збору, були не такими й значними. Так, шліхтер Полтавського району за період з 15 по 30 грудня 1942 р. зібрав та надіслав на рахунок районної управи 692 крб. 25 коп. (SAPR, f.R-2358, d. 1, c. 4, p. 1).

Окрім судового збору від зацікавлених осіб збирався і канцелярський збір. Сплачували його особи, які просили судовий орган видати їм копію рішення. Він був невеликим – 1, 2 крб. (SAPR, f.R-2302, d. 1, c. 10, p. 1–3).

Нотаріальному засвідченню підлягали договори на відбудову зруйнованих і переданих житловими відділами управ мешканцям міст в користування будинків. Сума збору, в залежності від цілісності, а відтак і вартості переданого на відбудову житлового приміщення становила від 25 до 45 крб. (SAPR, f.R-2974, d. 1, c. 4, p. 2, 9). Так само збирався збір за нотаріальне засвідчення договорів – купівлі продажу будинків. Сума збору залежала від вартості будинку і зазвичай становила 150–400 крб. Сам договір купівлі – продажу будинків підлягав обов'язковій реєстрації в житловому відділі місцевої управи. Перед оформленням договору купівлі – продажу покупець мав отримати довідку від управи, у якій орган влади мав не заперечувати щодо цих дій (SAPR, f.R-2974, d. 1, c. 10, p. 41, 43, 99).

До основних видів зборів, які стягувалися із місцевого населення слід віднести: такі види зборів:районний збір; на утримання керівництва громадських господарств; на «підтримку народного здоров'я» та проведення гігієнічних заходів (соціальний збір); на утримання агрономів; із видовищ; на утримання закладів культури; на промисли (патент); базарний; адміністративний; канцелярський; за реєстрацію; судовий; нотаріальний; за послуги служби РАЦС; за видачу реєстраційних номерів для собак, велосипедів, мотоциклів, автомобілів та возів; на будівлі; за збирання грибів, ягід, випасу худоби, надання медичних послуг населенню, отримання спадщини, будівництво та купівлю-продаж житла; за дозвіл помолу зерна, права на риболовлю, виїзд із населеного пункту, забій худоби; за перевірку вимірювальних пристроїв.

Висновки. Із початком гітлерівської окупації України, місцеве населення піддано системному та жорсткому податковому тиску. Одночасно із податками в окупованій Україні запроваджувалися збори та митні платежі. Ця частина надходжень мала не менш важливе значення, аніж податки. Окупаційна влада надзвичайно широко та на власний розсуд користувалася правом самостійно визначати кількість та рівень податкових платежів. Тому перелік зборів, які накладалися на місцеве населення, досягав високого рівня і був різноманітним за своїми видами. При цьому, грані між податками і зборами втрачали свої відмінності і поступово нівелювалися.

Бібліографія

Глушенок, Н. (2004). Податкова політика німецької влади на окупованій території Півдня України у 1941–1943 рр. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки*. Миколаїв. Т. 32. Вип. 19. С. 53–57.

Гончаренко, О. (2011). Проблеми функціонування цивільної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: фінансово-правовий аспект (1941–1944 рр.). *Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції* / Відповідальний редактор: Легасова Л.В. К. С. 426–432.

Гончаренко, О.М. (2011). *Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.):* монографія. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. 600 с.

Державний архів Волинської області

Державний архів Житомирської області

Державний архів Запорізької області

Державний архів Київської області
Державний архів Кіровоградської області
Державний архів Полтавської області

Орлик В., Маренець Л. (2005). До питання фіскальної політики нацистів в окупованій Україні. *Архіви України.* № 1–3. С. 233–240.

Перехрест, О.Г. (2003). Системи оподаткування та обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції як форми економічного пограбування селянства України за нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Український селянин: Збірник наукових праць*. Черкаси. Вип. 7. С. 154–158.

Потильчак, О. (1997). *Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944): причини і прояви*. К.: УДПУ ім. М.П.Драгоманова. 29 с.

Потильчак, О. (2001). До питання про соціальну політику фашистської Німеччини щодо селянства України в роки окупації (1941–1944 рр.). *Український селянин*. Вип. 2. С. 125–128.

Потильчак, О. (2002). Трудова експлуатація українського селянства у роки нацистської окупації (1941–1944 рр.). *Український селянин*. Вип. 5. С. 141–143.

Потильчак, О.В. (1999). Новий порядок в окупованій Україні (1941–1944). *Пам'ять століть*. № 1. С. 97–104.

References

Hlushenok, N. (2004). Podatkova polityka nimetskoi vlady na okupovanii terytorii Pivdnia Ukrainy u 1941–1943 rr. [Tax policy of the German authorities in the occupied territory of the South of Ukraine in 1941–1943]. *Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal. Istorychni nauky*. Mykolaiv. T. 32. Vyp. 19. S. 53–57.

Honcharenko, O. (2011). Problemy funktsionuvannia tsyvilnoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: finansovo-pravovyi aspekt (1941–1944 rr.) [Problems of the functioning of the civil administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: the financial and legal aspect (1941–1944)]. *Ukraina u Druhii svitovii viini: dzherela ta interpretatsii (do 65-richchia Velykoi Peremohy). Materialy mizhnarodnoi naukovoi konferentsii* / Vidpovidalnyi redaktor: Lehasova L.V. K. S. 426–432.

Honcharenko, O.M. (2011). Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina»: upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.) [Functioning of the occupational administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: administrative and administrative and organizational-legal aspects (1941–1944)]: monohrafiia. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova. 600 s.

Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti [SAZhR – State Archives of Zhytomyr Region]
Derzhavnyi arkhiv Volyn oblasti [SAVR – State Archives of Volyn Region]
Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti [SAZR – State Archives of Zaporizhzhia Region]
Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti [SAKR – State Archives of Kyiv Region]
Derzhavnyi arkhiv Kirovohradskoi oblasti [SAKirR – State Archives of Zhytomyr Region]
Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti [SAPR – State Archives of Poltava Region]

Orlyk V., Marenets L. (2005). Do pytannia fiskalnoi polityky natsystiv v okupovanii Ukraini [To the issue of fiscal policy of the Nazis in the occupied Ukraine]. *Arkhivy Ukrainy.* № 1–3. S. 233–240.

Perekhrest, O.H. (2003). Systemy opodatkuvannia ta obov'iazkovykh postavok silskohospodarskoi produktsii yak formy ekonomichnoho pohrabuvannia selianstva Ukrainy za natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Taxation and mandatory supply of agricultural products as a form of economic robbery of the peasantry of Ukraine for the Nazi occupation (1941–1944)]. *Ukrainskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats*. Cherkasy. Vyp. 7. S. 154–158.

Potylchak, O. (1997). *Ekonomichnyi kolaboratsionizm v Ukraini v roky natsystskoi okupatsii (1941–1944): prychyny i proiavy* [Economic Collaboration in Ukraine during the Nazi Occupation (1941–1944): Causes and Manifestations]. K.: UDPU im. M.P.Drahomanova. 29 s.

Potylchak, O. (2001). Do pytannia pro sotsialnu polityku fashystskoi Nimechchyny shchodo selianstva Ukrainy v roky okupatsii (1941–1944 rr.) [On the social policy of fascist Germany regarding the peasantry of Ukraine during the years of occupation (1941–1944)]. *Ukrainskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 2. S. 125–128.

Potylchak, O. (2002). Trudova ekspluatatsiia ukrainskoho selianstva u roky natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Labor exploitation of the Ukrainian peasantry during the Nazi occupation (1941–1944)]. *Ukrainskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 5. S. 141–143.

Potylchak, O.V. (1999). Novyi poriadok v okupovanii Ukraini (1941–1944) [New Order in Occupied Ukraine (1941–1944)]. *Pam'iat stolit.* № 1. S. 97–104.

ISSN 2307-7778 (Print)